

1700-tal i Rektorsgatan i Västerås

Arkeologisk antikvarisk kontroll

Fornlämning Västerås 232:1
Rektorsgatan
Västerås Domkyrkoförsamling
Västerås kommun
Västmanland

Jonas Ros



1700-tal i Rektorsgatan i Västerås

Arkeologisk antikvarisk kontroll

Fornlämning Västerås 232:1
Rektorsgatan
Västerås Domkyrkoförsamling
Västerås kommun
Västmanland

Jonas Ros

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2015

Omslagsfoto: Schakt (2) utanför Rektorsgatan 13. Fotograferat från öster av Jonas Ros.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-400-9

Tryck: Just Nu, Västerås 2015.

Innehåll

Sammanfattning.....	6
Inledning.....	6
Topografi och fornlämningsmiljö.....	6
Målsättning, metod och genomförande.....	9
Undersökningsresultat.....	10
Kulturlager från 1700-talet.....	10
Kulturlager och myntfynd.....	11
Utvärdering.....	12
Referenser.....	13
Internet.....	13
Litteratur.....	13
Tekniska och administrativa uppgifter.....	14
BILAGOR.....	15
Bilaga 1. Fyndtabell.....	15



Figur 1. Utdrag ur digitala Gröna kartan för Västmanland. Västerås stad fornlämning 232:1 markerad. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård gjorde under november månad 2013 en arkeologisk antikvarisk kontroll i Rektorsgatan i Västerås med anledning av byte av en spillvattenledning. Två olika schakt togs upp. Det påträffades kulturlager som dateras till 1700-tal, bland fynden märks ett mynt från 1738 och yngre rödgods.

Inledning

Under 2013 gjorde Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) en arkeologisk antikvarisk kontroll med anledning av byte av en spillvattenledning i Rektorsgatan i Västerås (se figur 2). Förundersökningarna genomfördes av Jonas Ros som också sammanställde rapporten.

Topografi och fornlämningsmiljö

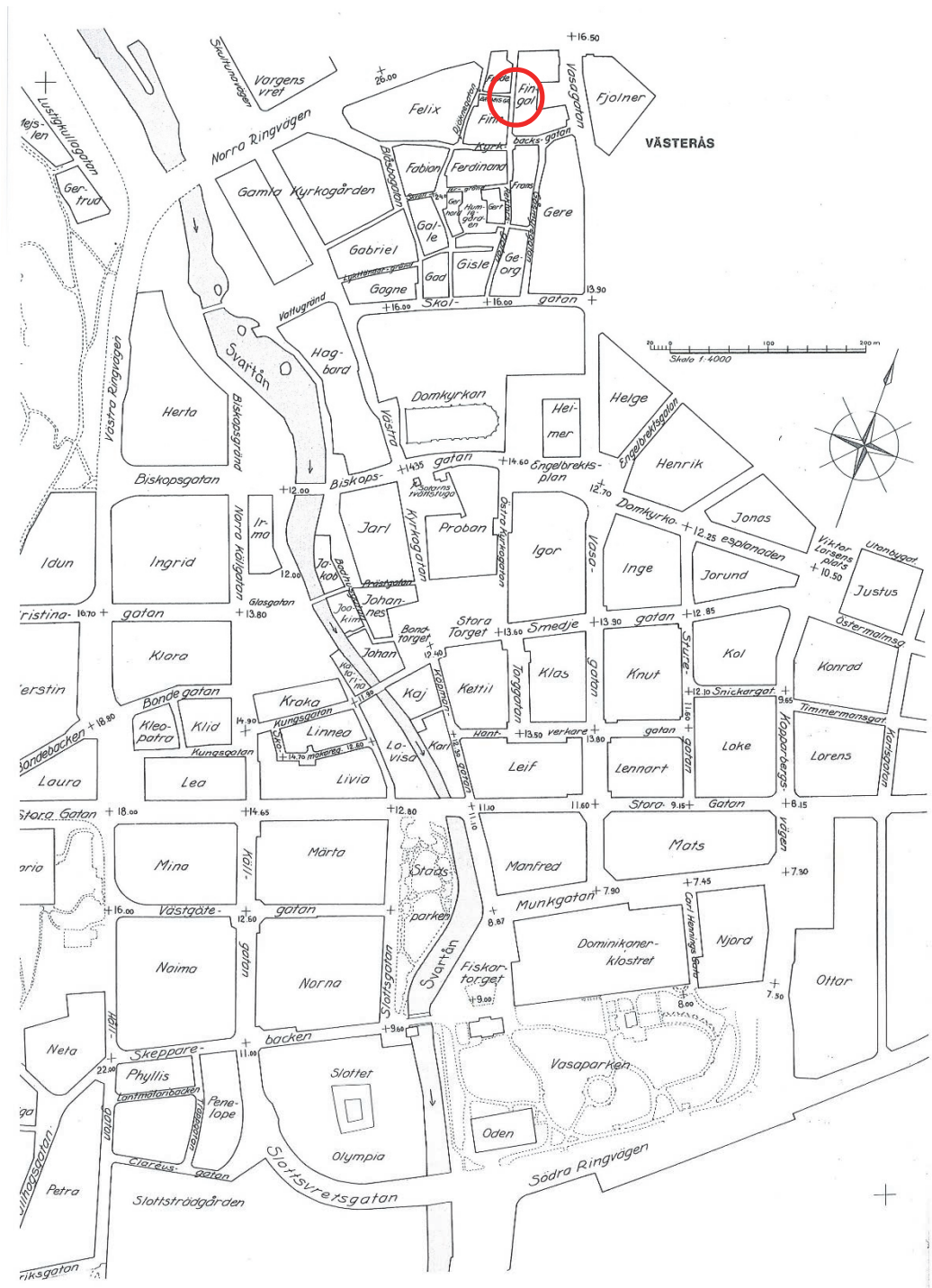
Den medeltida staden Västerås har i Fornminnesregistret beteckningen RAÄ 232:1 (FMIS). Fornlämningen omfattar ett ca 1 000×700 m stort område med kulturlager (se figur 1). Den äldsta kartan över Västerås är från 1688 (Gustafsson 1977).

Stora delar av den medeltida staden Västerås är bortschaktad utan föregående arkeologiska undersökningar (Gustafsson 1977). Det har dock gjorts ett antal undersökningar genom vilka vi har fått ny kunskap om den medeltida staden.

Arkeologiska undersökningar i närheten av Slottsgatan och i Stadsparken, på den västra sidan av Svartån, har givit oss ny kunskap om Västerås. Vid flera olika undersökningar har det undersökts kulturlager som dateras till sen vikingatid och tidig medeltid (Anuswer et al 1990 s. 17ff; Bergquist 1996, Sjö 1989). I Stadsparken har det undersökts kulturlager som bedöms representera delar av tomter med stadsbebyggelse. ¹⁴C dateringar visar att det fanns permanent stadsbebyggelse på platsen omkring år 1000 e.Kr. och därefter (Alström 2010; Alström 2014a; Ros 2015).

Västerås blev biskopssäte omkring år 1100. Under medeltiden fanns det två sockenkyrkor i staden. På den västra sidan av Svartån låg S:t Nicolai och på den östra sidan av ån låg S:t Iljan/S:t Egidii. I kvarteret Johannes, på den östra sidan av ån, har det undersökts tidigkristna gravar och sannolikt har där också funnits en kyrka (Anuswer et al 1990; Gustafson 1977; Kumlien 1971; Ros 2015; Welinder 1990).

Undersökningsområdet var beläget inom stadsdelen Kyrkbacken norr om domkyrkan. Kyrkbackenområdet benämndes under 1500-talet ”Backarne”, d.v.s. Backarna (Kumlien 1971 s. 174). I Kyrkbacken har gatorna ett ursprungligt oregelbundet mönster. Under 1600-talet och senare beboddes Kyrkbackens södra del av borgare, präster, folk knutna till kyrkan och lärare. Längre norrut bodde sjömän, soldater, hantverkare och bödeln (Olsson 1985 s. 91)



Figur 2. Västerås stad med nuvarande kvartersindelning. Undersökningsplatsens läge markerat med en röd ring (efter Gustafsson 1977).

I undersökningsområdets närområde har det tidigare gjorts några arkeologiska undersökningar. Under 2006 gjordes en relativt stor undersökning vid Rudbeckianska gymnasiet strax norr om domkyrkan. På platsen framkom välbevarade kulturlager, hus, gator m.m. Lämningarna dateras från 1300-tal till 1800-tal (Bergqvist och Bäck 2009).

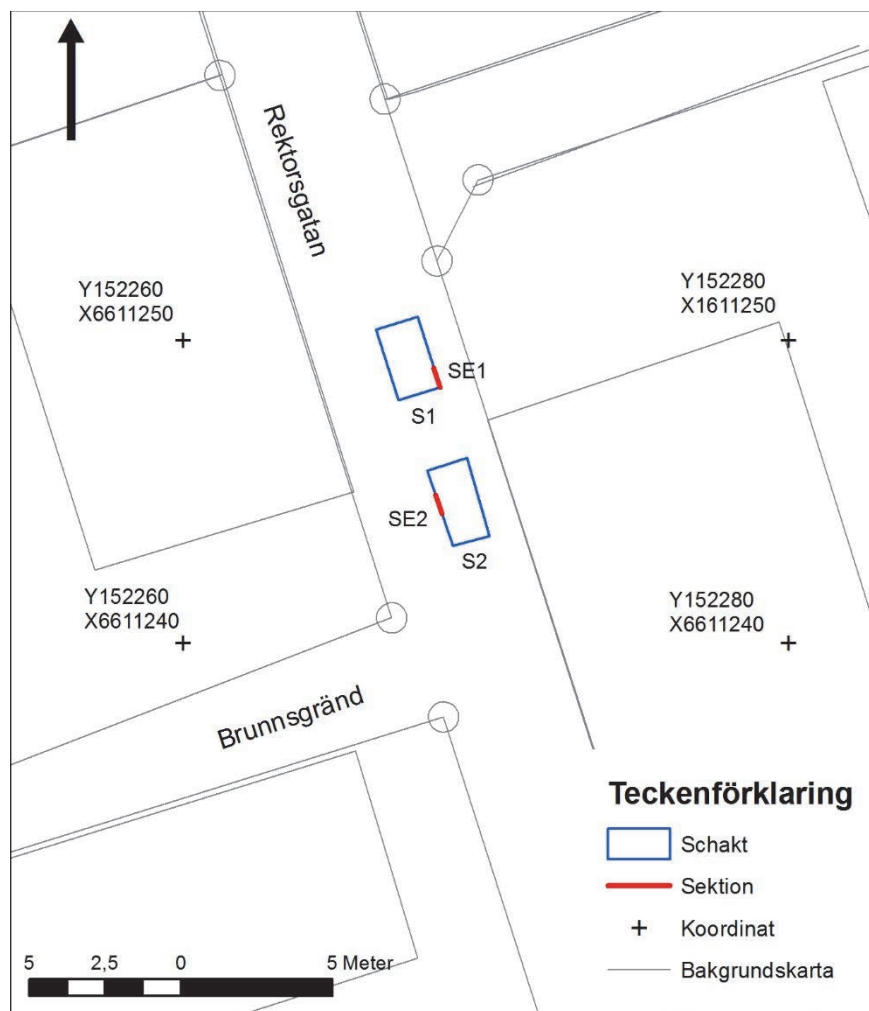
Vid en undersökning i Lappgränd framkom 1,3 m tjocka kulturlager som dokumenterades i sektion. I det äldsta lagret insamlades ett ben som daterades till 1415–

1455 e.Kr. (kal. 1 sigma). Bebyggelse i området norr om domkyrkan tycks ha byggts efter det att domkyrkan uppförts (Alström 2013).

Strax norr om domkyrkan har det funnits ett gravfält från yngre järnålder (FMIS: fornlämning Västerås 363:2).

I området kring domkyrkan finns de flesta kvarstående medeltida byggnaderna i Västerås (Gustafsson 1977). I kvarteret Hagbard har det undersökts lämningar av ett stenhus som var medeltida. Huset ¹⁴C-dateras till 1300–1420 e.Kr (kal 2 sigma). Tomten, och sannolikt också stenhuset som påträffats, ägdes av en kanik med namn Finn Jönsson och såldes 1429 till Sjalakoret vid domkyrkan (Ros 2014).

Det har gjorts en arkeologisk undersökning i kvarteret Gisle, söder om undersökningsområdet. I schaktbotten framkom delar av en syllstensrad som inte är daterad. Ovanpå detta framkom omrörda lager med keramik från 1700-talet (Alström 2014b).



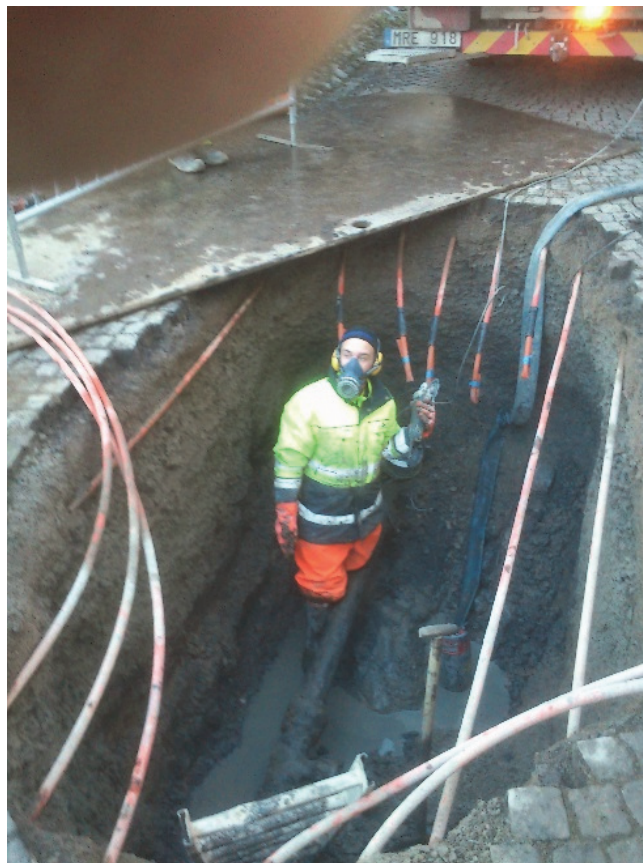
Figur 3. Lägena för schakt 1 och 2, S1 och S2, som togs upp i Rektoresgatan är markerade. Lägena för sektion 1 och 2, SE1 och SE2 är markerade med rött. Utdrag ur den kommunala fastighetskartan. Skala 1:250.

Målsättning, metod och genomförande

Arbetet blev brådskande till följd av en akut läcka på en spillvattenledning. I beslutet skrev Länsstyrelsen att syftet med den antikvariska kontrollen var att skydda fornlämningen från skada och, att under vissa förutsättningar, dokumentera anläggningar och kulturlager. Vid genomförandet gjordes också en preliminär tolkning och datering av kulturlagren.

Schakten togs upp med hjälp av en grävmaskin och befintliga schakt med grusfyllningen ovanpå spilledningen tömdes. De uppkomna schaktväggarna rensades fram med handredskap och målsättningen var att fastställa om där fanns bevarade kulturlager. Sektioner dokumenterades genom handritning i skala 1:20. Det eftersöktes daterande fynd i lagren. De upptagna schakten prickades in manuellt på en översiktsplan. Schakten digitaliserades i efterhand.

Vid arbetet uppkom vissa sanitära problem i schakt 1 till följd av läckage från en spilledning (se figur 4), men det var trots det möjligt att dokumentera sektionen i schaktet.



*Figur 4. I schakt 1 byttes en spilledning.
Fotograferat från norr av Jonas Ros.*

Undersökningsresultat

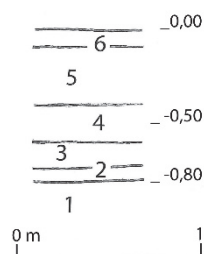
Det togs upp två schakt (se figur 2 och 3) och det framkom kulturlager i schaktväggarna i båda schakten och två sektioner upprättades.

Kulturlager från 1700-talet

Schakt 2 var 2,6×1,2 meter stort och ca 2 meter djupt (se figur 3 och 5). Kulturlager framkom i delar av den östra och västra schaktväggen. Kulturlagren på båda sidorna uppvisade likheter och en sektion upprättades (se figur 6). Kulturlagret var 0,4 meter tjockt. I det understa, äldsta lagret (lager 2) påträffades yngre rödgods, det var del av ett fat med ljusgrön dekor med inslag av piplera. Keramiken dateras till 1700-talet.



Figur 5. Schakt 2 sett från nordöst. I den högra schaktväggen ses kulturlager. Skärnsleven visar läget för botten av kulturlagret. Fotograferat av Jonas Ros.



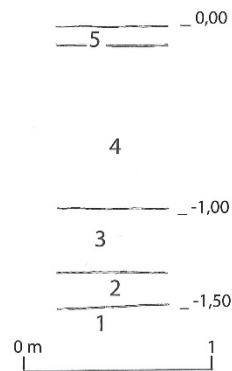
Figur 6. Schakt 2 med sektion 2 sedd från öster. Skala 1:20 Ritning Jonas Ros.

Lägesbeskrivningar:

1. Brun lera. Undergrund.
2. Brunrå lerblandad kulturjord med enstaka tegelflisor. Sot i toppen av lagret.
3. Gråbrun lerblandad kulturjord med inslag av tegelflisor.
4. Brunrå lerblandad kulturjord med inslag av små stenar och tegelflisor. I botten av lagret var det större inslag av tegelflisor.
5. Grus och sand. Bärlager.
6. Gatstenar.

Kulturlager och myntfynd

Schakt 1 var ca 2,4×1,2 meter stort och ca 1,8 meter djupt (se omslagsfoto och figur 3, 7 och 8). Det understa lagret hade omrörd karaktär och på det fanns några andra lager (se figur 7). Inga fynd påträffades i lagren. Intill spilledningen i schaktets botten påträffades en mynt (fnr 4), det var ett öre, präglat år 1738. Myntet var ett lösfynd, men kommer sannolikt från lagren på platsen.



Figur 7. Schakt 1 med sektion 1 sedd från väster. Skala 1:20 Ritning Jonas Ros.

Lagerbeskrivningar:

1. Brun lera. Undergrund.
2. Gråbrun lerblandad omrörd kulturjord.
3. Brun grå lerblandad kulturjord.
4. Sand och grus. Bärlager
5. Gatstenar.



Figur 8. Schakt 1 sett från söder. Fotograferat av Jonas Ros.

Utvärdering

Syftet med den arkeologiska undersökningen var att skydda fornlämningen från skada, dokumentera anläggningar och kulturlager. Vidare gjordes en preliminär tolkning och datering av kulturlagren. Omrörda massor schaktades bort. Det framkom kulturlager i sektion i båda schakten. Två sektioner dokumenterades. De äldsta kulturlagren bedöms genom fynd av yngre rödgods och ett mynt från 1738 ha tillkommit under 1700-talet. Inga bebyggelse rester eller anläggningar framkom. Kulturlager med fynd är bebyggelseindikerande. Fynden indikerar att det etablerades bebyggelse i detta område under 1700-talet. Under 1600-talet låg gränsen för det stadsbebyggda området något längre söderut.

Väster om schakt 1 ligger Rektorsgatan 13 (se bild på framsidan) och den byggnaden benämns Byggmästargården och uppfördes 1929. Antagligen höjdes marknivån i gatan i samband med att huset uppfördes och det kan då ha påförts bärlager i gatan.

Referenser

Internet

FMIS = Fornminnesregistret, se:
<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Litteratur

Alström, U. 2014a. "att den är urgammal och förmodligen kan räknas till rikets äldsta städer." Nytt dateringsunderlag för Västerås historia. *Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning. Fornlämning Västerås 232:1, Stora gatan, Stadsparken, Västerås Domkyrkoförsamling, Västerås kommun, Västmanlands län. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2013:83.*

Alström, U. 2014b. *Ett dräneringsschakt inom kvarteret Gisle på Kyrkbacken i Västerås. Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning. Fornlämning Västerås 232:1. Kvarteret Gisle 2. Västerås Domkyrkoförsamling, Västmanlands län. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2014: 17.*

Alström, U. 2013. *En vattenläcka i Lappgränd, Kyrkbacken. Arkeologisk antikvarisk kontroll. Västerås 232:1. Lappgränd 3. Västerås Domkyrkoförsamling, Västerås kommun. Västmanlands län. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård rapport 2013:16.*

Alström, U. 2010. "Man kan nu intet meta at berätta, en är denne Staden aldrig först blivit anlagd och upbyggd..." *Fornlämning Västerås 232:1, Västerås 1:1, Västerås stadsförsamling, Västerås, Västmanland. Kulturmiljövård Mälardalen Rapport 2010:5.*

Annuswer, B., Bergquist, U., Forenius, S. och Syse, B. 1990. *Västerås 1000 år i centrum. Västerås kulturnämnds skriftserie nr 23.* Stockholm.

Bergquist, U. 1996. *Ett medeltida skomakeri vid Skomakargatan. Arkeologisk undersökning kv. Linnea. Västerås. Västmanland. RAÄ. UV Uppsala. Rapport 1996:52.* Uppsala.

Bergqvist, J. och Bäck, M. 2009. *Sysslomannens tomt och kök i senmedeltidens Västerås. Eller – åter till Djäknegatan. Västmanland, Västerås stad, kvarteret Domkyrkan, Rudbeckianska skolan RAÄ 232.*

Gustafsson, J-H. 1977. *Västerås. Medeltidsstaden 4.* RAÄ Rapport. Stockholm.

Sjö, R. 1989. *Västerås, stadsparken. Angående schaktkontroll för nyanläggande av fontän.* Västmanlands museum. Otryckt rapport.

Kumlien, K. 1971. *Västerås till 1600-talets början. Västerås genom tiderna II.* Västerås.

Olsson, S. 1985a. *Idealstad med förbindar – Studier i Västerås byggnadshistoria i förindustriell tid. Västerås genom tiderna. Del V:1 Stadens byggnadshistoria från 1640 till 1800-talets mitt.* Västerås.

Ros, J. (manus). *Vikingatida och medeltida stadsbebyggelse i Västerås. Tomtmark intill Slottsgatan. Arkeologisk förundersökning. Fornlämning Västerås 232:1. Stadsparken. Västerås*

Domkyrkoförsamling. Västerås kommun. Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård Rapport 2014:8.

Ros, J. 2014. *Medeltida stenhus i kvarteret Hagbard Kanik Finn Jönssons gård/Själagården Arkeologisk förundersökning Fornlämning Västerås 232:1 Västerås Domkyrkoförsamling Kvarteret Hagbard Västerås kommun Västmanland. Stiftelsen Kulturmiljövård. Rapport 2014:6.*

Welinder, S. 1990. *Människor i Västeråstrakten för 1000 år sedan. Västerås.*

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM projekt nr:</i>	KM13147
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-52255-13, 2013-11-15
<i>Undersökningsperiod:</i>	13–29/11 2013
<i>Exploateringsyta:</i>	Ca 4 löpmetrar
<i>Personal:</i>	Jonas Ros
<i>Belägenhet:</i>	Rektorsgatan, Västerås Domkyrkoförsamling, Västerås kommun, Västmanlands län, Västmanland
<i>Ekonomisk karta:</i>	11G:17
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 16 30
<i>Koordinater:</i>	Y152269, X6611243
<i>Höjdsystem:</i>	Ingen höjd togs
<i>Inmätningmetod:</i>	Manuellt från befintlig bebyggelse, schakten digitaliserade i efterhand.
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Två sektionsritningar i A4-format och digitala foton förvaras hos KM i väntan på beslut om fyndfördelning
<i>Fynd:</i>	Fynden F 1–4 förvaras på KM i väntan på beslut om fyndfördelning

BILAGOR

Bilaga 1. Fyndtabell

Fyndnr	Sakord	Material	Egenskap	Vikt. gr	Antal	Antal. fragm.	Fragm. grad	Fyndomständighet
1	Yngre rödgods	Bränd lera	Del av fat med ljusgrön dekor med inslag av piplera. 1700-tal	48	1	2		Schakt 2, sektion 2, lager 2
2	Yngre rödgods	Bränd lera	Del av grytor. Ljus brun glasyr och gulbrun glasyr. 1700-tal	20	2	2		Schakt 2, sektion 2, lager 3
3	Yngre rödgods	Bränd lera	Del av fat med piplerdekor. 1800-tal	30	2	2		Schakt 2, sektion 2, lager 4
4	Mynt	Koppar	1 öre präglat 1738	11	1	1		Schakt 1. Lösfynd intill spilledningen